

УДК 94(497.15)''1875''

94(493.5)''1875''

DOI: <https://doi.org/10.22182/pr.7442022.3>

Прегледни рад

*Братислав Теинових**

Музеј Републике Српске, Бања Лука

АУСТРОУГАРСКЕ „ЗАДЊЕ НАМЕРЕ” У ПОДИЗАЊУ КАТОЛИКА НА УСТАНАК У ХЕРЦЕГОВИНИ ЛЕТА 1875.

Сажетак

Рад базиран на сведочењима савременика и резултатима досадашњих истраживања најрелевантнијих домаћих и страних историчара, доказује политику „задњих намера” бечке владе у подизању католика на устанак лета 1875. у Херцеговини. Вишевековне територијалне претензије Хабзбуршке монархије на Босански ејалет кулминирале су у завршници Велике источне кризе, када су са јасно дефинисаним тајним планом аустроугарског државног врха с пролећа на лето 1875. отпочеле оружане борбе хришћана против турске власти у Херцеговини. Раније припремљена побуна католика у јужној Херцеговини организована и вођена уз подршку пограничне војске у Далмацији, требала је европској јавности и великим силама да докаже нужност аустроугарске пацификације побуњених области, а потом и окупацију целог Босанског ејалета.

Кључне речи: Херцеговина, Босански ејалет, устанак, Аустро–Угарска, католици, Срби, политика.

* b.teinovic@hotmail.com

УВОД

Политички планови бечке владе за окупацију Босанског ејалета¹ присутни су још од краја XVIII века. План окупације јужног дела ејалета–Херцеговине, као такозваног далматинског „залеђа” (*hinterland*) (Spaights 1907, 83), први пут се појавио у јавности у време српског устанка (1852–1862) под вођством Луке Вукаловића. После губитка територија у Немачкој и Венецији, 1866. године, бечка влада добила је гаранције од великих сила за уступање Босанског ејалета Аустро–Угарској. Занемарујући тежње Срба, који су у Босанском ејалету чинили преко половине од укупног броја њених становника,² за државним јединством са Кнежевином Србијом, Аустро–Угарска је искористила тежак положај хришћана за покретање побуне почетком лета 1875. и то само међу католицима у Херцеговини. Бечкој влади устаничка варница била је потребна, пре свега, како би се о политичкој будућности Босанског ејалета одлучивало међу њој наклоњеним великим силама.

Тврдњом, да се „покрет католика не прави само српским рукама и само у Херцеговини него и ван ње” (Берић 1995, 223), српски историчар Душан Берић био је међу првима који се озбиљније успротивио тези свог америчког колеге Џорџа Х. Рапа (*George H. Rupp*) о „преувеличаном утицају” Аустро–Угарске за отпочињање устанка у Херцеговини. Аргумент, по којој је бројчана превласт Словена над другим народима унутар Аустро–Угарске онемогућавала реализацију њене политичке хегемоније на Балкану, те да је лета 1875. једина жеља бечке владе била да се у Турској одржи *status quo*, неутемељена је и крајње тенденциозна. По Рапу, главни узрок устанка 1875–1878. представљао је панславизам, услед чега је бечка влада била приморана да своје дипломатске агенте, јавне и тајне, држи стално на *qui vive* и, да у циљу одбране покрене контраустанак. Ипак, Рап признаје како је веома извесно да су улогу у покретању устанка у Херцеговини паралелно са руском пропагандом као доминантном на Балкану подједнако одиграле и аустроугарске интриге. У највишим војним круговима дуго се рачунало на побуну тамошњих хришћана, као

1 Босански ејалет (или беглербеглук, пашалук, вилајет) био је у време турске владавине (1580–1878) службени назив за доцнију Босну и Херцеговину.

2 Према статистичким проценама, у Босанском ејалету уочи почетка устанка 1875–78. године православни Срби били су најбројнији од око 50 % (Angerstein 1875, 48), односно према службеном попису из 1874. са преко 575 хиљада у односу на муслимане од преко 442 хиљаде и најмалобројније католике од преко 185 хиљада (Denton 1876, 37; Forsyth 1876, 86; Muir Mackenzie and Irby 1877, 7).

на јединствену прилику за окупацију Херцеговине као природног залеђа аустријско–далматинског приморја. Беч је у овом послу ослонац пронашао код својих штићеника католика. Лажна нада, да би се преко њих „за католичку Хабзбуршку монархију” могла освојити не само Херцеговина, него и цео Босански ејалет додатно је повећала неверицу Срба у Херцеговини према Аустро–Угарској (Rupp 1976³, 6–7; 16; 23; 32–33) и њеној недвосмисленој политици „задњих намера”, што је имало за последицу да устанак у свом наставку добије другачији политички курс од планираног.

АУСТРОУГАРСКИ ПОЛИТИЧКИ ПЛАН ОКУПАЦИЈЕ БОСАНСКОГ ЕЈАЛЕТА

Аустро–Угарска је политику латентног освајања Босанског ејалета у првој фази, почетком седамдесетих година XIX века заменила политиком отвореног заговарања окупације ове најзападније провинције Турског царства. Прва фаза ове политике трајала је све до пролећа 1874. године, када планови министра спољних послова грофа Ђуле Андрашија (*Gyula Andrássy*) „Старијег” (1871–1879) о Херцеговини и Босни нису били сасвим јасни ни најактивнијим савезницима њене политике (Теиновић 2011, 160). Наиме, Аустро–Угарска није имала геополитичког интереса изван Европе и сва њена спољнополитичка аспирација, иако ни по том питању није било потпуног унутрашњег политичког консензуса, сводила се на окупацију Босанског ејалета (Tejlor 1968, 27). Аустроугарска спољна политика користила се чињеницом што је Турско царство још од пре почетка Велике источне кризе важило за економски презадужену земљу. После Париског мира 1856. године британски, француски, немачки и други европски банкар и зајмодавци утркивали су се око тога ко ће Турцима дати већи зајам. Ако би се неки од најважнијих од њих двоумили, мање битни би Турцима отвараили своје трезоре. Турци су позајмљени новац трошили без икакве контроле, а за двадесетак година тек једна његова десетина била је правилно искоришћена (Вукчевић 1950, 102).³

3 Уочи финансијског банкротства Турске 1875. укупни национални доходак износио је око 380 милиона француских франака, а годишња обавеза враћања дугова страним банкама око 300 милиона франака (Екмечић 1997, 258–259). У фунтама овај дуг износио је 180 милиона фунти стерлинга, што је значило да је Турска да би вратила тај дуг, морала половину својих прихода давати на отплату камата за укупно четрнаест зајмова (Терић 2008, 17–19).

У то време у аустроугарској политици постојале су три јасно профилисане политичке струје: „конституционална”, која је била за мирно решење свих спорова, затим „напредна или ратна”, која је заговарала анексију Херцеговине и Босне, и „мађарска”, која је била за непромењено стање (Gjurgjević 1910, 160). Последња, оличена „у Мађару изнад свега” грофу Андрашију, сматрала је све јужне Словене најопаснијим противницима „мађаризма” (Sosnosky 1913, 141). Требало би имати у виду да се Андраши из ових разлога противио сваком мењању граница, поготово прикључењу Аустро–Угарској већег броја Словена, који би пореметили међунационални немачко–мађарски однос снага у Монархији. Једна његова крилатица из тог времена, најбоље га описује: „Мађарски брод препун је богатства, сваки нови товар, било то злато или смеће, може га само изврнути” (Hvostov i Minc 1951, 21–22; Tejlor 1968, 220).

Почетак друге фазе аустроугарске завојевачке политике озваничен је посетом цара Франца Јозефа I (*Franz Joseph I*) (1848–1916) фебруара 1874. године Петрограду, када је председник руске владе кнез Александар М. Горчаков (1867–1883) (*Александръ М. Горчаковъ*) упозорио његовог министра спољних послова грофа Андрашија, да би у случају окупације Босанског ејалета руска влада то сматрала за *casus belli* (Wertheimer 1913, 118). Лидер хрватских народњака ђаковачки бискуп Јосип Јурај Штросмајер, у чију обавештеност не би требало сумњати, писао је већ у мају исте године свом сараднику историчару Фрањи Рачком, како има сазнања „да Андраши збиља мисли на освојење Босне и Херцеговине” (Šišić 1928, 305). Иако је Андраши уверавао Горчакова, како би анексија Босне и Херцеговине значила самоубиство за Аустро–Угарско царство (Langer 1956³, 70–71), бечки, а не петроградски двор, имао је у својој окупационој политици интерес за отпочињање устанка у тим турским покрајинама. Нарочито је било индикативно понашање херцеговачких католика. Почетком децембра 1874. године мостарски католици жалили су се далматинском намеснику барону Гаврилу Родићу (1870–81) на турска насиља, што је овог навело на идеју да их убеди, да пошаљу посебну споменицу о свом положају аустроугарском цару (Чубриловић 1996, 52).

Афера „Покољ у Подгорици” од 17. октобра исте године и већање црногорске Цетињске скупштине од 18. јануара 1875. само су додатно убрзали развој и онако напете политичке ситуације. Аустроугарски цар је искористио развој политичких прилика како би 29. јануара 1875. сазвао седницу Крунског већа, на којој се у присуству грофа Андрашија, министра војног генерала Александра

фон Колера (*Alexander von Koller*), инспектора целокупне војне силе надвојводе Фридриха Албрехта (*Friedrich Albrecht*), начелника генералштаба генерала Франца фон Јона (*Franz von John*), команданта морнарице вицеадмирала Фридриха фон Пека (*Friedrich von Peck*) и начелника царске војне куће генерала Фридриха Бека (*Friedrich Beck*) констатовало да је Монархији неопходна заштита далматинске обале, односно залеђа за ту регију, распрострањене западно од Неретве и Босне. Војну акцију требало је да изведе самостално аустроугарска војска, те на тај начин доведе друге велике силе пред свршен чин (Miller 1913, 359–360; Вукчевић 1932, 411; Јакшић 1955, 7; Stojanović 1968, 30–32; Suppan 1977, 163).

Као изговор за окупациону војну акцију послужила је бојазан од слабљења или распада Турског царства (Виноградов 1977, 116), а поготово од устанка хришћана, услед чега је било „неопходно, да се војне снаге Србије и Црне Горе раздвоје”. За окупацију целог Босанског ејалета имала је Аустро–Угарска већ тада распоређених око 150 хиљада војника на граници. Андраши се на Крунском већу начелно сложио да далматинска обала добије „потребно залеђе”. Нема дилеме да је он, као и цар, имао жељу да сачува и повећа престиж Аустро–Угарске. Да би то постигао, суочио се са следећим алтернативама: 1. Одржати Турску по сваку цену или 2. Одмах окупирати цели Босански ејалет и преузети одлучујућу улогу на Балкану или 3. Постићи споразум са Русијом о подели Турске (Rupp 1976, 36–38, 42). Његов политички концепт од 29. јануара доста тога открива о начинима постизања циљева, нарочито трећа тачка: 1. Директна акција Аустро–Угарске против Турске је опасна, јер би иницирала неизбежан рат против Русије, у који би се укључиле Турска, Србија и Црна Гора, 2. Андраши није желео да буде оптужен за „освајачки рат”, па је војну акцију координисану са балканским хришћанима сматрао непотребном и штетном, тим пре јер је Турска одвраћајући тежње малих држава од Аустро–Угарске била „од готово провидентне користи” за Монархију, 3. Сматрао је, да је због „ферментације Оријента” дошао тренутак када су сви изгледи изгубљени и када је преовладала условна неопходност аустроугарске интервенције, али без прецизирања о тачном моменту унутрашње ферментације (Suppan 1977, 163–164).

Тако је кључно политичко питање одлучило Крунско веће, које је било сагласно да Аустро–Угарска не сме дозволити стварање веће српске државе на својим јужним границама. Део Босанског ејалета, који би окупирала аустроугарска војска, није сасвим договорен. Андрашијеве речи да се „кожа не може продавати пре него што се

медвед убије”, сликовито су описале ову нерешену ситуацију. С друге стране, аустроугарски војни кругови били су на становишту да се Херцеговина и Босна окупирају одмах, до Дрине. Највиша политичка тела Монархије закључила су да би свет ипак морао да прихвати чењеницу да Аустро–Угарска, која није желела освајачки рат, не може равнодушно прихватити промену у поседу земаља које су, како је наведено „лежале под њеним ногама” (Вукчевић 1932, 412; Stojanović 1968, 32–34; Екмећић 1973, 116). У супротном, по грофу Андрашију, ако би цели Босански ејалет припао Србији или Црној Гори, или ако би се од те турске провинције образовала нека нова држава, у том случају Аустро–Угарска би само преузела улогу болесника. Бечка влада је у то време водила рачуна, пре свега, о својим привредним интересима. Аустроугарске концесије за изградњу више железничких пруга кроз Турско царство почетком 1875. добиле су нови замаха. Једна од железница требало је да се пружа целом дужином Босанског ејалета, све до Пловдива и Цариграда. Основна жеља аустроугарске привредне политике, заправо, била је борба за ново тржиште, поготово што је јефтина британска роба већ одавно истиснула све њене производе у целом Турском царству (Tejlor 1968, 229; Imamović 1977, 345; Šamić 1981, 207). Истовремено, стару оријенталну политику маршала Јозефа Радецког (*Joseph Radetzky*) из 1856. и адмирала Вилхелма фон Тегетофа (*Wilhelm von Tegetthoff*) из 1866. усмерену на војну окупацију далматинског залеђа, односно Босанског ејалета, промовисала је у све већој мери војна клика из најближег царевог окружења (Beer 1883, 747–748; Bagger 1927, 459).

Временом, аустроугарска ратна политичка струја надјачала је све остале, а први потез био је слање почетком марта 1875. у Херцеговину генералштабног официра Вилхелма Саурвалда (*Wilhelm Sauerwald*), који је успешно ступио у везу са неким лицима спремним на устанак (Nikić 1977, 327). Истовремено у овај посао био је укључен и аустроугарски конзул у Сарајеву др Светозар Теодоровић, који је имао задатак да за побуну против турске власти придобија босанске католике (Supran 1977, 160). Штавише, неки херцеговачки емигранти, задобијени од ратне струје, били су већ у априлу 1875. спремни ићи у посету цару Францу Јозефу, али их је у томе спречио барон Родић, највероватније како би се избегла компромитација пред турском влашћу. Од великог интереса за даљи развој догађаја за бечку владу била је пацификација руске спољне политике. Ранији договор са Русима могао се осетити у тадашњој инструкцији руском конзулу у Сарајеву Алексеју Н. Кудрјавцеву

(Алексей Н. Кудрявцев) (1868–1875), пристиглој из Петрограда, о такозваној неопходности да руски представници „строго пазе на чување добрих односа” са заступницима Аустро–Угарске и Пруске у Турском царству (Тепић 1988, 363).

ХЕРЦЕГОВАЧКИ КАТОЛИЧКИ УСТАНИЦИ У СЛУЖБИ АУСТРОУГАРСКЕ РАТНЕ И ОКУПАЦИОНЕ ПОЛИТИКЕ

Политика бечког двора у априлу 1875. године, након што је цар Франц Јозеф одлучио посетити Далмацију, започела је своју нову фазу. Познато је, да је аустроугарски цар Босански ејалет сматрао царским прерогативом, желећи да по сваку цену прекине сустанарство са овом турском провинцијом. Он је путовањем до самог прага Турског царства свима у Европи отворено наговестио да се Источно питање не може решавати без Аустро–Угарске, а поготово не политичким деловањем против ње. За њега је, осим прикључења делова Босанског ејалета Србији, апсолутно недопустиво било и стварање некакве независне Босне и Херцеговине по угледу на Србију и Црну Гору (Блед 1998, 378–379). Цара је на ту посету наговорила „војничка” („ратна или „царска”) странка. За више од месец дана путовања дуж аустроугарско–турске границе, бројни представници те странке састајали су се са разним делегацијама, посебно католичким вођама из Босанског ејалета, који су ослобођење очекивали једино од свог цара–Франца Јозефа. Ефекат такве политичке демонстрације био је свима савршено јасан, те и сами аустријски историчари признају како је царева посета Далмацији, по свој прилици, покренула искру која је изазвала устанички пожар у Херцеговини. У иностранству ће на самом почетку устанка бити забележено, да су католици, за разлику од ранијих времена, видно узели учешће у устаничком покрету (Langer 1956, 71; Rupp 1976, 30).

У Метковићу, на далматинско–херцеговачкој граници, у априлу 1875. биле су постављене две чете аустроугарских војника, а пуковник Стеван Јовановић лично је стигао у Дубровник (Тепић 1988, 367), како би припремио наговештени долазак аустроугарског цара у ову провинцију. Хрватска пропаганда међу херцеговачким католицима није била у дискрепанцији са званичном политиком бечке владе. Напротив, била је њен главни савезник. Индикативно је да је аустроугарски цар током своје пролећне „далматинско–херцеговачке турнеје” од локалног католичког становништва са

обе стране границе доживљаван као њихов, како су га звали, „краљ хрватски Фране Јосип I”. Он је код Метковића 25. априла 1875. прешао у Херцеговину, где су га дочекали чиновници тамошње турске царине, док му је на подножју Клека свирана химна. Валија Босанског ејалета Дервиш Ибрахим–паша (*Derviş İbrahim-Paşa*) (1874–1875) посетио га је два дана касније у Дубровнику (Teinović 2019, 1057). Дубровачки бискуп Ђовани Зафрон (*Giovanni Zaffron*) (1872–81) цару је представио свештенство требињске бискупије на челу са дон Иваном Мусићем (Висоњић 1911, 79; Никић 1977, 325), жупником из Равног у Поповом пољу, будућим вођом католичких херцеговачких устаника.

Не треба изгубити из вида да су католици у Херцеговини у то време били под снажним утицајем хрватске политичке пропаганде. Хрвати су из практичних разлога фаворизовали окупацију Босне и Херцеговине, чиме би се увећао број Словена у Монархији што би у крајњој политичкој инстанци резултирало федералистичком реорганизацијом државе. Надали су се, да ће се те две покрајине ујединити са Далмацијом и са остатком Хрватске и Славоније и да ће као целина чинити јединствену нацију у федерализованој, реконституисаној Аустро–Угарској (Rupp 1976, 31–33). Посебну улогу у том послу имао је тадашњи вођа хрватских народњака у Далмацији дон Миховил Павлиновић, за кога Рачки 24. маја 1875. пише Штросмајеру: „Чудо, како гоји узгријане наде о Босни...” (Šišić 1928, 354). Хрватска политичка пропаганда о херцеговачком устанку вођена је чак и на северу Далмације. Један од вођа хрватских праваша за северну Далмацију Крунослав Јовић ширио је вест о томе, како је „у Херцеговини, том бисеру хрвацке круне, пукла пушка...и да ће се ускоро хрвацка застава лепршати у Мостару и Сарајеву” (Стари Ешкија 1893, 2).

Несумњиво, царева посета Херцеговини деловала је охрабрујуће на католике, поготово на њихово свештенство (Miller 1913, 360). Са тезом, да је царева посета Далмацији утицала на подизање католика на устанак у Херцеговини, сагласан је и тадашњи руски посланик на Порти гроф Николај П. Игњатијев (*Николай П. Игнатъевъ*) (1864–1877). Он је био убеђен, да је покретање херцеговачких католика на устанак било дело аустроугарских агената (Игнатъевъ 1914, 442). Каква год да је била истина о политичким активностима Игњатијева и других следбеника панславенске идеје, није постојала никаква сумња у кључну одговорност високих аустроугарских званичника за избијање устанка у Херцеговини (Langer 1956³, 69). За Ивана С. Аксакова (*Иван С. Аксаков*), вођу

руских славјанофила, није било дилеме да је устанак подстакла Аустро–Угарска, само како би на рачун Русије стекла политички утицај на Балкану (MacKenzie 1967, 41).

Амерички историчар Грент Бернвел (*Grant Barnwell*), савременик догађаја, за католике у Босанском ејалету навео је да су истински „чезнули” за аустроугарском владавином. Ова царева посета, по њему, имала је нарочит политички значај и у очима најпростијих сељака, који су се искрено надали да их је он посетио ради пружања помоћи да се ослободе од њихових угњетача (Barnwell 1877, 370, 383). О царевој посети слично је мислио, такође савременик и Бернвелов земљак, новинар Вилијем Стилман (*William Stillman*), који је за Далмацију навео да је она заправо, како се изразио, „обала Херцеговине”. Царева посета, по Стилману, највише је утицала на превирање међу херцеговачким католицима у области између Поповог поља и Габеле, који су, како је имао прилику да се лично увери, најискреније очекивали аустроугарску интервенцију (Stillman 1877, 2–3). Сличног мишљења био је и историчар Едвард А. Фримен (*Edward A. Freeman*)⁴, савременик збивања, који је цареву посету Далмацији означио и као први непосредни повод за рат, највише зато што је охрабрила херцеговачке католике у борби против Турске и што је створила утисак да је аустроугарска политика повољна за хришћане (Freeman 1877, 218).

Догађајем од пресудне важности током царевог путовања, а који је додатно стимулисао покретање католика на устанак сматра се случај са „Споменицом” од 1. маја 1875. ливањског фрањевца фра Ловре Карауле, коју је овај лично предао у Сињу аустроугарском цару, мимо најаве и протокола. У „Споменици” је фра Караула скренуо цару пажњу на чињеницу како је главни узрок због кога су муслимани прогонили католике био верске природе, наводећи, да је познато из историје да се котар Ливно одувек сматрао саставним делом Краљевине Далмације, све до 1746. године, када је „отргнут испод јурисдикције сплитског бискупа”. Муслимани су се плашили да би католици тог котара, којих је у њему било пет пута више „лако могли покушати и извршити препад к Аустро–Угарској, кад би се сложили с Далматинцима”. Фра Караула је на крају „Споменице” апострофирао и неколико важних политичких питања, од којих је најважније било ослобођења католика и уједињење Херцеговине са „мајком Далмацијом”. Задње речи „Споменице” исказују неизмерну

4 Воговац и пријатељ Срба и јужних Словена, британски историчар Едвард А. Фримен имењак и презимењак је тадашњег британског конзула у Сарајеву, туркофила и русофоба Едварда Б. Фримена (1863–78).

љубав према аустроугарском цару и његовом „прејасном имену који је био дубоко усађен у срцима” свих херцеговачких католика (Badrov 1925, 38–41).

Осим ливањске „Споменице”, у Имотском је 12 херцеговачких фрањеваца, предвођених провинцијалом фра Пашком Буцоњићем, предало цару Францу један „Меморандум” сличног садржаја (Marković 1970/71, 421). Тада се по западној и јужној Херцеговини на више места појавио летак, у коме је изражавана нескривена жеља католичког народа за ослобођењем од турске власти, са завршним поздравом: „Здраво хрватски Краљу, Фране Јосипе I!” (Pavlinović 1877, 283–284). Том приликом члан делегације министар трговине барон Леополд фон Хлумецки (*Leopold fon Hlumecki*), наводно је чуо како су барон Родић и његова пратња отворено говорили о војном заузимању далматинског залеђа (Wertheimer 1913, 258). Изгледа да је у Дубровнику цару један меморандум предао и дон Иван Мусић, највероватније по наговору барона Родића. Неки фрањевци из тих депутација у народу ширили су вести, да им је царска пратња том приликом шапутала да се народ побуни, и да ће им Аустро–Угарска сигурно помоћи (Vego 1953, 15–16; Marković 1970/71, 421).

Цар је током путовања искористио прилику да се у мају 1875. у Котору састане са црногорским књазом Николом I Петровићем (1860–1910/18), који му је том приликом понудио војну сарадњу (Tejlor 1968, 230; Imamović 1977, 344), највероватније око раније договаране поделе Херцеговине долином Неретве (Тунгуз–Перовић 1923, 28). Ова „Которска променада”, према речима академика Милорада Екмечића, допустила је да дотадашња конспиративна политичка радња полако отвори устаничку кошницу (Екмечић 2002, 260). Слично сматра руска историографија, по којој је царев пут, уз ранију хрватску католичку агитацију, у приличној мери убрзао развој политичких догађаја (Hvostov i Minc 1951, 22) и на недвосмислен начин дао миг херцеговачким католицима да се дигну на устанак. Према речима Андрашијевог подсекретара барона Беле Орција (*Béla Orczy*), аустријски цар вратио се из посете Далмацији убеђен да је сазрело време за окупацију ове две турске провинције (Rupp 1976, 6).

То, да је Аустро–Угарска „заузела врло пасиван став према устанку”, како тврди аустријски историчар Адолф Бер (*Adolf Beer*) (Beer 1883, 616) и да је бечка влада побуну у Херцеговини сматрала унутрашњим проблемом Турске (Burns 1980, 111), ни најмање не одговара истини. Влада у Бечу, по свему судећи, подстакла је и тајно подржала почетак устанка у Херцеговини. Андраши је убрзо

након избијања устанка пренео британском посланику на Порти сер Хенрију Елиоту (*Henry Elliot*) (1867–77), да Аустро–Угарска и Турска имају „полудивље становништво исте националности” са обе стране границе, као и да Турској не би било на штету ако би се ови народи у политичком смислу преоријентисали на Беч, уместо на Петроград (Elliot 1922, 181, 203–204). Аустроугарско подстрекавање на побуну у Херцеговини (Сафонов² 1900², 81) имало је своје узроке у чињеници да се бечка влада никако није смела препустити ризику да наступајући догађаји теку без њене контроле, тим пре што су евентуална руска интервенција или образовање српске државе у Херцеговини за њу представљале највећу безбедносну опасност (Duggan 1902, 130–131). Како је напоменуто, један од темељних принципа тадашње Андрашијеве спољне политике био је спречавање стварања у Босанском ејалету било какве аутономије, а поготову поделе те турске провинције између Србије и Црне Горе (Татищев 1903, 295), односно њене евентуалне државноправне заједнице са Србијом (Teinović 2019, 1090).

На побуну су се још у мају 1875. спремили католици дуж херцеговачко–далматинске границе, од Крупе до Клека, у местима: Неум, Клек, Градац, Прапратница, Хутово, Равно, Зелениковац, Мошевићи, Храсно, Дубравица, Свитава, Сјекосе, Бајовци, Драчево и Дољани (Gjurgjević 1910, 74). Највећа сумња за организовање ових чисто католичких места на ширем простору Поповог поља пала је на барона Родића (Sumner 1962, 139), што не би требало да чуди, јер је исти као гувернер Далмације од краја шездесетих година XIX века био изразито активан у промовисању аустроугарског утицаја у залеђу своје области (Redlich 1929, 391). Штавише, неки западни историчари сумњиче га да је био у присној вези са организаторима устанка, као и да је лично успео да наговори аустроугарског цара на пут у Далмацију (Rupp 1976, 6). Ова унапред припремљена католичка побуна, несумњиво потпомогнута од суседне Аустро–Угарске, засигурно није могла да се деси без знања католичког свештенства, које је, према речима добро обавештеног пруског конзула у Дубровнику Фридриха А. фон Лихтенберга (*Friedrich A. von Lichtenberg*) (1854–77), од самог почетка устанка желело само аустроугарску окупацију (Екмечић 1980, 497).

Католици села Габела код Метковића у западној Херцеговини подигли су се 19. јуна 1875. на устанак (Гујић 1937, 183–184; Nikić 1977, 326), очито на сигнал бечке владе. Извештач новосадске „Заставе” био је међу првима који је приметио да се католици у овом делу Херцеговине против Турака боре под аустроугарским

заставама, као и да је у Метковић пристигла многобројна аустроугарска војска са циљем да охрабри католике за устанак. На пример, католици из Врговца и Габеле тукли су се са Турцима под двама црвено–белим и црно–жутим заставама добијеним од Аустро–Угарске и под хрватском тробојницом, уз повике: „живио хрватски краљ Фрањо Јосип први!” (Љубибратић, Крушевац 1956, 310; Rupp 1976, 7; 33; Теиновић 2011, 164–165). Ратовање под туђом заставом може се сматрати, ако не кључним, ипак једним од релевантних доказа за кога и за чије политичке интересе су ратовали католички устаници у Херцеговини. И за турску власт, осим за Србе, подизање аустроугарске заставе био је један од доказа да је бечка влада била умешана у покретање устанка (Тепић 1988, 369). Поред аустроугарских, у неким католичким устаничким четама биле су заступљене и хрватске заставе, што је у српској јавности тумачено „делом аустријских руку” у сарадњи са неким херцеговачким фратрима. За Србе је било потпуно неприхватљиво што су те заставе примећене око Мостара, Стоца и Невесиња, у подручјима насељеним искључиво српским православним становништвом. Руси су сазнали, на пример, да је у том смислу читав српски устанички покрет замало дискредитовао неки православни свештеник, који је током јуна 1875. у својој чети користио аустроугарску заставу, како су сазнали из чистог опортунизма, наивно се надајући војној помоћи бечке владе (Теиновић 2019, 1128).

Покретање католика на устанак нарочито је изненадило Турке, будући да се то од њих није очекивало. Понашање католика било је сумњиво поготово Мађарима, искреним симпатизерима турске власти у Босанском ејалету. За дописника „Пештер Лојда” (*Pester Lloyd*) било је зачуђујуће да су се херцеговачки католици побунили против својих турских господара, тим пре што су, како је навео, одувек били против својих комшија Срба. За њега је то била изненађујућа вест, поготово што су се католици у свим претходним устанцима, а које су само подизали Срби, држали неутрално или су били отворено на страни Турака. И у Србији се од првих дана веровало да је устанак у Херцеговини покренула бечка влада. Београдски митрополит Михаило (1826–1898), штавише, имао је за Аустро–Угарску још почетком јуна 1875. нека компромитујућа писма, чији је садржај доказивао њену очигледну намеру да војно запоседне цели Босански ејалет (Теиновић 2011, 164–165).

Потпуну подређеност политичкој идеји аустроугарске окупације потврђује и једна војна инструкција из цареве Војне канцеларије од 12. јуна 1875. године, која се односи на команданте

будућих окупационих трупа у Босанском ејалету. Становништво у овој турској провинцији, према тој инструкцији, требало је да уз војну помоћ Црногораца присили турску владу на капитулацију или да претходно српска и црногорска војска истерају Турке и припреме терен за аустроугарску војну окупацију (Екмећић 1973², 118; Supran 1977, 170). За руског посланика у Бечу Јевгенија П. Новикова (*Евгений П. Новиков*) (1870–1879) довољан доказ аустроугарских намера представља то што се, према његовим информацијама, на челу устанка у Херцеговини и то од самог његовог почетка налазио не тако мали број аустроугарских официра (Теиновић 2011, 170).

Надмоћ „ратне странке” у политици бечког двора приметна је од првих устаничких дана. Несумњиво, она је имала већи политички утицај на цара Франца и од министра иностраних послова. Да је цар побуну у Херцеговини сматрао само првим кораком на путу за аустроугарску анексију, доказује чињеница да је он јула 1875. именовao команданта Војне Крајине, генерала Антона Молинарија (*Anton Molinari*) (1868–1877) заповедником хрватског корпуса са центром у Загребу предвиђеног за инвазију на Босну. Босански ејалет, према царевим речима, ни по коју цену није смео пасти у руке Срба (Hegedüs 1937/38, 629; Langer 1956, 71; Rupp 1976, 6–7). Он је Молинарију у поверењу саопштио, како: „Нетом планули устанак у Херцеговини, а за којим ће ускоро букнути устанак и у Босни, по свој ће нас прилици принудити, да оружаном руком уђемо у ове земље” (Pavličević 1979, 254–255).

У умешаност бечког двора око покретања устанка у Херцеговини веровали су многи савременици и очевици догађаја. Американцу Стилману било је од првог дана устанка веома сумњиво што је бечка влада на устанички покрет гледала сасвим благонаклоно. Он је примећивао да су се у Херцег–Новом устаници чак одмарали и опорављали од борби, притом „игноришући аустроугарске прописе”. Стилман је међу многим одборима за помагање устанка, које су водили далматински Хрвати, наишао на „чисто аустријски политички тон”, као и на чињеницу да је жеља већине била да се Босна и један део Херцеговине сједине са Аустро–Угарском, док се руски утицај међу њима није осетио (Stillman 1877, 8). Специјални изасланик председника српске владе и шефа дипломатије Ристића у Херцеговини, српски официр Коста Грујић у својим је мемоарима посведочио да је, како каже „устанак букнуо подстакнут Аустријом, о чему никакове сумње нема” (Грујић 1956, 26). И српски генерал Ранко Алимпић се доста касније, такође, изјаснио да су водећи људи у српској политици врло добро знали да је „Аустрија покренула устанак” у Херцеговини (Алимпић 1892, 498).

Фра Стипан Налетилић, један од проаустроугарских католичких херцеговачких устаничких вођа, писао је 5. јула 1875. аустроугарском комесару у Метковићу како су католици који су се подигли на устанак у Херцеговини желели само „помоћ од Аустрије, припознајућ Цесара као свога” уз поздрав „Барјак Аустрије прид нама је”. Десетак дана касније из католичких устаничких упоришта поновљено је и барону Родићу, како „Херцеговина која је сва устала на пушку чека помоћ Бога и Аустрије” (Grabovac 1991, 49; Teinović 2019, 1062). Руски конзул у Дубровнику Александар С. Јонин (*Александар С. Јонин*) (1869–1878) обавестио је средином истог месеца свог шефа дипломатије барона Александра Г. Жоминија (*Александар Г. Жомини*) (1875–1878), како су међу устаницима најпредузимљивији католици. Њихови свештеници објавили су немилосрдан рат Турцима не желећи, за разлику од православних Срба, ни да чују за преговоре са турским комесарима (Никифоров 2008, 20). Столачки жупник дон Лазар Лазаревић био је први међу католичким свештеницима који је открио праву улогу Аустро–Угарске у догађајима око почетка устанка у Херцеговини. Он је аустроугарског цара замолио крајем јула 1875. да помогне католички устанак, како је навео „у побуну подстакнутој његовим путовањем по Далмацији”. Од тада се све више разоткривала стварна суштина политике бечке владе око устанка. Новонасталу политичку ситуацију прозreo је чак и аустрофилски српски кнез Милан I Обреновић (1862–82/89), који је већ у другој половини јула 1875. године, према руским обавештајним сазнањима, схватио да се недавним догађајима у Херцеговини највише окористила Аустро–Угарска (Теиновић 2011, 170). Независно од свога владара, српска јавност била је тада начисто да је устанак подстакла Аустро–Угарска (Чубриловић и Ћоровић 1938, 74). Тако је, на пример, Петар Мркоњић (Карађорђевић), који је окупио једну устаничку чету на северозападу Босне, приближно у исто то време, од неких својих људи сазнао да устанак нема већу озбиљност, осим што представља, како се изразио „масло Аустрије, која жели да анектира Херцеговину” (Мркоњић 1979, 18).

За главног устаничког вођу херцеговачких католика изабран је поменути двадесетседмогодишњи дон Мусић, кога је на то место, без сумње, номиновала чињеница јер је аустроугарског цара сматрао „за свог старог и најмилосрднијег Отца и заштититеља”, а бечку владу звао „наша влада” (Теиновић 2019, 1065). Извесно је, да је избор Мусића за католичког четовођу могао имати везе и са чињеницом да је био нећак фра Анђеа Краљевића (1864–1888)

(Milićević 1934, 193), мостарског бискупа веома оданог бечкој влади. Испочетка, у њега је поверење имала чак и српска влада. Министар спољних послова Јован Ристић (1875–1878) наивно је веровао у то време, да на Мусићеве прохрватске „католике није могла деловати ни туркофилска агитација папска, за коју се Порта Ватикану обраћала” (Ристић 1896, 29).⁵

Стилман је за католичке устанике дуж далматинско–херцеговачке границе, према којима су аустроугарски војници показивали попустљивост, навео да су тих дана имали јако пуно ентузијазма. Али, исто тако, тачна је и његова констатација о тадашњој политичкој улози побуњених херцеговачких католика, односно да су били „слични сувом и запаљивом гориву, које се брзо палило и брзо сагоревало”, како је навео. Помоћ из суседне Далмације није долазила онако како су се они надали и очекивали, јер су стимуланси далматинских пријатеља пре свега били потребни једино да ватра гори (Stillman 1877, 12–13). Далматинском намеснику барону Родићу, заговорнику бескомпромисне војне окупације Босанског ејалета (Wertheimer 1913, 266) било је још 19. јануара 1875. наложено да се у случају почетка сукоба држи неутрално, све док то аустроугарски интереси допуштају и док цар лично не одлучи да се умеша у акцију (Екмећић 1973, 116). Бечкој влади било је од највеће важности да се устанак започне и води по њеној жељи, све док турско–устаничко ратовање не исцрпи земљу и створи повољне околности за њену окупацију. Андрашијево начело током устанка било је да рат са Турцима траје све док то буде одговарало интересима Аустро–Угарског царства (Вукчевић 1950, 125). Како су у устанку, за који се у јавности само сумњало да га је подстакла бечка влада, почели да преовлађују српски политички

5 Изгледа да је српска влада погрешно рачунала на „оног Мусића”, који се крајем шездесетих година XIX века са групом истомишљеника на Широкобријешкој теолошкој школи задојио српским национализмом око ослобађања Босне и Херцеговине и њеног присаједињења Србији. Група којој је припадао положила је 1868. пред својим вођом фрањевцем и српским националистом фра Гргом Шкарићем заклетву да свесно прихвати „корисно стање за јавно добро српске нације”, као и да заувек остаје „верна српској нацији” (Nikić 1977, 322). Било је неопходно само неколико година аустро–хрватске пропаганде међу херцеговачким католицима да они, како сведочи савременик догађаја Никола Буцоњић, одбију да подрже било какву „политичку акцију својих православних саплеменика”. Католици у Херцеговини су према истом сведоку „прихватили пушку једино не би ли им послужила срећа те извојевати припаднуће круни ћесаровој”, односно аустроугарског цара (Висонјич 1911, 12–13). У антисрпско католичко становиште имао је прилику лично да се увери поменути изасланик српске владе Грујић. Он је у околини Требиња приметио да су „римокатолици жупски према устаницима непријатељскије расположени и да су волели Турцима но њима”, односно, да су Србима били „непријатељи, а турски пријатељи” (Грујић 1956, 40; 143).

циљеви, бечка влада придружила се британској антиустанничкој и антируској кампањи (Duke of Argyll 1878, 156). У истом смислу, индикативно је било и Родићево упозоравање српских устаничких првака у Херцеговини, да се окану ослонаца на Русију која им је, како им је овај аустроугарски Србин неуверљиво објашњавао, ионако веома удаљена од Балкана и позорнице устанка (Теиновић 2011, 169). Од тада се „мирољубива” политика бечког двора повела и на спољном плану о чему речито сведочи Андрашијева инструкција дата 10. јула 1875. године посланику у Цариграду барону Габријелу Херберту–Раткијалу (*Gabriel Herbert–Rathkeal*). Од њега се захтевао моменталан престанак постављања питања положаја католика у Херцеговини, будући да је то унутрашње политичко питање Турске. Такође, наложено му је, да ако би било захтевано да се изјасни о овом некадашњем проблему, да његов одговор гласи, да Аустро–Угарска као суседна држава жели само једно, а то је очување мира (*Actenstücke* 1878, 97).

ЗАКЉУЧАК

Занемарујући тежње православних Срба, који су у Босанском ејалету чинили преко половине од укупног броја њених становника, за државним јединством са Кнежевином Србијом, Аустро–Угарска је искористила тежак положај хришћана за покретање побуне крајем пролећа 1875. и то само међу католицима у Херцеговини. Бечкој влади, која је имала раније израђен план, устанак је био потребан како би се прво створила атмосфера у којој би она доминирала, а потом како би се о политичкој будућности Босанског ејалета одлучивало међу њој наклоњеним великим силама, Немачкој и Великој Британији. Ова краткотрајна и вештачки подстакнута католичка побуна трајала је све док није изазвала подозрење православних Срба који су стихијски се дижући на народни устанак, осим борбе за ослобођење од турске власти, стали на пут аустроугарским геополитичким плановима. Будући да са херцеговачким Србима није могла да манипулише као са католицима, бечка влада одустала је од даље подршке борби за обесправљене хришћане у Босанском ејалету и отпочела да води „мирољубиву политику”.

РЕФЕРЕНЦЕ

- Алимпиић, Милева. 1892. *Живот и рад генерала Ранка Алимпиића у свези са догађајима из најновије српске историје, написала његова удовица Милева*. Београд: Српска краљевска државна штампарија.
- Берић, Душан. 1995. „Почетак Херцеговачког устанка 1875. године.” *Зборник за историју БиХ*, (1): 203–235.
- Блед, Пол-Жан. 1998. *Франц Јозеф*. Београд: СЛЮ, Бања Лука: Глас српски.
- Виноградов, Б. Кирил. 1977. „Русско–австријске одношения в связи с восстанием в Боснии и Герцеговине.” У *Povodom 100-godišnjice ustanka u Bosni i Hercegovini, drugim balkanskim zemljama i Istočnoj krizi 1875–1878. godine*. I, ur. Rade Petrović, 113–126. Сарајево: АНУ БиХ.
- Вукчевић, Мило. 1932. „О политици графа Андрашија према нашем народу уочи источне кризе”. *Гласник Историског друштва у Новом Саду* 13/V–3: 403–417.
- Вукчевић, Мило. 1950. *Црна Гора и Херцеговина уочи рата 1874–1876*. Цетиње: Народна књига.
- Грујић, Коста. 1956. *Дневник из Херцеговачког устанка (од 6 августа до 16 октобра 1875 године)*. Београд: Војни музеј ЈНА.
- Екмечић, Милорад. 1980. „Историјски значај народних устанака у Великој источној кризи од 1875. до 1878.” У *Србија у завршној фази Велике источне кризе (1877–1878)*. књ. 2, ур. Даница Милић, 475–499. Београд: Историјски институт, Просвета.
- Екмечић, Милорад. 1997. „Карактеристике Берлинског конгреса 1878. године.” У *Радови из историје Босне и Херцеговине XIX века*, ур. Милорас Екмечић, 257–282. Београд: БИГЗ.
- Екмечић, Милорад. 2002. „Дипломатске припреме рата Србије против Турске.” У *Дијалог прошлости и садашњости*, ур. Милорад Екмечић. 251–278. Београд: Службени лист СРЈ.
- Игњатјева, П. Н[иколај]. 1914. „Записки Гр. Н. П. Игњатјева (Съ примѣчаніями А. А. Башмакова).” *Историческій вѣстникъ* СХХХV/35: 441–462.
- Јакшић, Гргур. 1955. *Босна и Херцеговина на Берлинском конгресу (расправа из дипломатске историје)*. Београд: Научна књига.
- Љубибратић, Саво и Тодор Крушевац. 1956. „Прилози за проучавање Херцеговачког устанка (Из архива војводе Мића Љубибратића).” *Годишњак Историског друштва БиХ*, VIII: 301–340.

- Мркоњић, Петар. (Карађорђевић, А. П). 1979. „Дневни записци једног усташа о босанско–херцеговачком устанку 1875–1878. године.” *Мешовита грађа (Miscellanea)* 7/18. Београд: Историјски институт.
- Никифоров, В. К[онстантин]. 2008. *Россия и восстание в Боснии и Герцеговине 1875–1878. Документы*. К. В. Никифоров (отв. редак.). Москва: РАН, ИНДРИК.
- Ристић, Јован. 1896. *Дипломатска историја Србије за време српских ратова за ослобођење и независност 1875–1878*. Први рат. Прва књига. Београд: Штампарија код „Просвете”.
- Сафоновъ, П. А[лександръ]. 1900. *Царствованіе императора Александра II*. Москва: Изданіе книгопродавца М. В. Клюкина.
- Стари Ешкија. 1893. „Успомена на последњи херцеговачки устанак.” *Застава*, 17. децембар: 2.
- Татищев, С. С[ергей]. 1903. *Императоръ Александръ II. Его жизнь и царствованіе*. Томъ II. С.–Петербургъ: Изданіе А. С. Суворина.
- Теиновић, Братислав. 2011. „Велике силе и устанци у Босни и Херцеговини током XIX вијека.” Магистарска теза. Универзитет у Бањој Луци: Филозофски факултет.
- Тепић, Ибрахим. 1988. *Босна и Херцеговина у руским изворима (1856–1878)*. Сарајево: Веселин Маслеша.
- Тунгуз–Перовић, Данило. 1923. *Одјек Невесињске пушке 1875. год*. Сарајево: Обод.
- Чубриловић, Васо, и Владимир Ђоровић. 1938. *Српски народ у XIX веку*. III. Београд: Геца Кон А. Д.
- Чубриловић, Васа. 1996. *Босански устанак 1875–1878*. Београд: Службени лист СРЈ, Балканолошки институт САНУ.
- Actenstücke 1878. *Actenstücke aus den Correspondenzen des Kais. und Kön. Gemeinsamen Ministeriums des Äussern über orientalische Angelegenheiten (vom 16. Mai 1873 bis 31. Mai 1877)*. Wien: Der K. K. Hof–und Staatsdruckerei.
- Angerstein, Wilhelm. 1875. *Der Aufstand in der Herzegowina und die historische Entwicklung der orientalischen Frage*. Leipzig: F. Luckhardt’sche Verlagsbuchhandlung.
- Badrov, B[onifac]. 1925. *Fra Lovro Karaula (Prilog povijesti bosanskih Franjevaca)*. Sarajevo: Isl. dion. Štamparija.
- Bagger, Eugene. 1927. *Francis Joseph. Emperor of Austria–King of Hungary*. New York–London: G. P. Putnam’s Sons. The Knickerbocker Press.
- Barnwell, R. Grant. 1877. *The Russo–Turkish War*. San Francisco: A.

- Roman & Company.
- Beer, Adolf. 1883. *Die orientalische politik Oesterreichs seit 1774*. Prag: F. Tempsky/Leipzig: G. Freytag.
- Buconjić, Nikola. 1911. *Povijest ustanka u Hercegovini i boj kod Stoca*. Mostar: Hrvatska dionička tiskarna.
- Burns, K. Charles. 1980. "The Balkan policy of count Gyula Andrassy." PhD diss. University of Houston.
- Denton, W[illiam]. 1876. *The Christians of Turkey, their condition under Mussulman rule*. London: Daldy, Isbister & Co.
- Duggan, H. P. Stephen. 1902. *The Eastern Question A Study in Diplomacy*. New York: The Columbia University Press.
- Duke of Argyll. 1878. *The Eastern Question, from the Treaty of Paris 1856 to the Treaty of Berlin 1878, and the second Afghan War*. II. London: Strahan & Company Limited.
- Ekmečić, Milorad. 1973. *Ustanak u Bosni 1875–78*. Sarajevo: Veselin Masleša.
- Elliot, G. Henry. 1922. *Some revolutions and other diplomatic experiences*. London: John Murray.
- Forsyth, William. 1876. *The Slavonic Provinces south of the Danube, A Sketch of their History and Present State in Relations to the Ottoman Porte*. London: John Murray.
- Freeman, A. Edward. 1877. *The Ottoman Power in Europe, its Nature, its Growth, and its Decline*. London: Macmillan and Co.
- Gjurgjević, Martin. 1910. *Memoari sa Balkana (1858–1878)*. Sarajevo: Naklada samoga pisca.
- Grabovac, Julije. 1991. *Dalmacija u oslobodilačkom pokretu hercegovačko–bosanske raje (1875–1878)*. Split: Književni krug.
- Gujić, Kasim. 1937. „Uloga Hrvata u Hercegovačkom ustanku”. *Hrvatsko kolo* XVIII: 179–197.
- Hegedüs, Rowland. 1937/38. "The Foreign policy of Count Julius Andrassy in the light of the Great War." *The Hungarian Quarterly* 4/III: 627–642.
- Hvostov, M. V[ladimir], i I[saak] I. Minc. 1951. *Historija diplomacije. Diplomacija novog doba (1872–1919)*. Drugi svezak. Zagreb: Matica hrvatska.
- Imamović, Mustafa. 1977. „Bosna izmedju Osmanske i Habsburške carevine u Istočnoj krizi 1875–1878. godine.” U *Povodom 100–godišnjice ustanka u Bosni i Hercegovini, drugim balkanskim zemljama i Istočnoj krizi 1875–1878. godine*. tom I, ur. Rade Petrović, 341–349. Sarajevo: ANU BiH.
- Langer, L. William. 1956. *European Alliances and Alignments 1871–*

1890. New York: Alfred A. Knopf.
- Mackenzie Muir, G.[eorgina], and A.[delina] P. Irby. 1877. *Travels in the Slavonic provinces of Turkey in Europe*. I. London: Daldy, Isbister & Co.
- MacKenzie, David. 1967. *The Serbs and Russian Pan-Slavism 1875–1878*. New York: Cornell University Press.
- Marković, Stipo. 1970/71. „Uspomene don Stjepana Krešića iz Bosanskog ustanka 1875–1878. god.” *Glasnik Arhiva i Društva arhivskih radnika BiH* X–XI: 411–464.
- Milićević, A. Ivan. 1934. „U Ravnom prije 330 i prije 60 godina, O šestdesetgodišnjici hercegovačkog ustanka pod don Ivanom Musićem.” *HNK Napredak* (1935) XXV: 192–200.
- Miller, William. 1913. *The Ottoman Empire 1801–1913*. Cambridge: The University Press.
- Nikić, Andrija. 1977. „Hercegovački ustanak u svjetlu novih izvora.” U *Povodom 100–godišnjice ustanka u Bosni i Hercegovini, drugim balkanskim zemljama i Istočnoj krizi 1875–1878. godine*. tom II, ur. Rade Petrović, 315–332. Sarajevo: ANU BiH.
- Pavličević, Dragutin. 1979. „Otpor austrougarskoj okupaciji 1878. godine u Bosni i Hercegovini i njegov odjek u Banskoj Hrvatskoj.” U *Otpor austrougarskoj okupaciji 1878. godine u Bosni i Hercegovini*, ur. Milorad Ekmečić, 251–278. Sarajevo: ANU BiH.
- Pavlinović, Mihovio. 1877. *Hrvatski razgovori*. Zadar: Brzotiskom Narodnog lista.
- Redlich, Joseph. 1929. *Emperor Francis Joseph of Austria. A Biography*. London: MacMillan and Co., Limited.
- Rupp, H. George. 1976³. *A Wavering friendship: Russia and Austria 1876–1878*. Philadelphia: Porcupine Press.
- Sosnosky, von Theodor. 1913. *Die Balkanpolitik Österreich–Ungarns seit 1866*. I. Stuttgart und Berlin: Deutsche Verlags-Anstalt.
- Spaits, Alexander. 1907. *Der Weg zum Berliner Kongress, historische entwicklung Bosniens und der Herzegowina bis zur okkupation 1878*. Wien und Leipzig: C. W. Stern.
- Stillman, J. William. 1877. *Herzegovina and the late Uprising: The Causes of the Latter and the Remedies, from the Notes and Letters of A Special Correspondent*. London: Longmans, Green and Co.
- Stojanović, D. Mihailo. 1968. *The Great powers and the Balkans 1875–1878*. Cambridge: The University Press.
- Sumner, H. Benedict. 1962². *Russia and the Balkans 1870–1880*. Hamden, London: Archon Books.
- Suppan, Arnold. 1977. „Aussen–und Militärpolitische strategie

- Österreich–Ungarns vor beginn des Bosnischen aufstandes 1875.” U *Povodom 100–godišnjice ustanka u Bosni i Hercegovini, drugim balkanskim zemljama i Istočnoj krizi 1875–1878. godine*. tom I, ur. Rade Petrović, 159–175. Sarajevo: ANU BiH.
- Šamić, Midhat. 1981. *Francuski putnici u Bosni i Hercegovini u XIX stoljeću (1836–1878.) i njihovi utisci o njoj*. Sarajevo: Veselin Masleša.
- Šišić, Ferdo. 1928. *Korespondencija Rački–Strossmayer. Knjiga Prva. Od 6. Okt. 1860. do 28. Dec. 1875. O stogodišnjici rođenja Franje Račkoga*. Zagreb: JAZU.
- Teinović, Bratislav. 2019. „Nacionalno–politički razvoj Bosne i Hercegovine u posljednjem vijeku turske vladavine (1800–1878).” Doktorska disertacija. Univerzitet u Banjoj Luci: Filozofski fakultet.
- Tejlor, P. J. A[lan]. 1968. *Borba za prevlast u Evropi 1848–1918*. Sarajevo: Veselin Masleša.
- Tepić, Ibrahim. 2008. „O finansijskom položaju Bosne i Hercegovine u sastavu Osmanskog carstva od 50–tih do 70–tih godina XIX stoljeća u svjetlu ruskih izvora.” *Prilozi Instituta za istoriju* (37): 11–29.
- Vego, Marko. 1953. *Don Ivan Musić i Hrvati u Hercegovačkom ustanku 1875–1878 godine*. Sarajevo: Državna štamparija.
- Wertheimer, v. Eduard. 1913. *Graf Julius Andrássy. Sein leben und seine Zeit*. II Band. Stuttgart: Deutsche Verlags–Anstalt.

Bratislav Teinović

Museum of Republika Srpska, Banja Luka

THE ULTERIOR MOTIVES IN THE STRATEGY OF AUSTRIA–HUNGARY TOWARDS THE START OF THE UPRISING OF CATHOLICS IN HERZEGOVINA IN THE SUMMER OF 1875

Resume

The paper is based on the testimonies of contemporaries (Barnwell, Freeman, Stilman, Grujić) and previous research conducted by the most relevant Serbian (Čubrilović, Vukčević, Stojanović, Ekmečić, Berić) and international historians (Beer, Wertheimer, Miller, Taylor, Langer, Rapp, McKenzie, Suppan, Nikić, Nikiforov), confirming the presence of the ulterior motives in the plans of the Viennese Cabinet during the summer of 1875 in regard to the uprising in Herzegovina. The paper depicts the deceptive political role of Austria–Hungary in starting the uprising in Herzegovina in the summer of 1875. The plans of the Government in Vienna for the occupation of the Bosnian eyalet, mentioned by the Western European travel writers, have been present since the end of the 18th century. The plan to occupy the southern parts of eyalet, Herzegovina, which was the Dalmatian hinterland, first appeared in public in the mid–19th century. After the loss of territory in Germany and Venice in 1866, the great powers guaranteed to the Viennese government that the Bosnian eyalet will belong to Austro–Hungary. Ignoring the aspirations of Serbs, making up half of the total number of inhabitants in the Bosnian eyalet, to enter the state unity with the Principality of Serbia, Austria–Hungary took advantage of the difficult position of Christians and started the insurgence in the spring of 1875 but only among the Catholics in Herzegovina. The authorities in Vienna needed this spark of rebellion, to have the political future of the Bosnian eyalet decided upon by the great powers in favour of Austria–Hungary. The previously prepared rebellion of Catholics in southern Herzegovina, organized and led with the support of the border troops in Dalmatia, was supposed to prove to the European public and the great powers the necessity for the

Austro–Hungarian pacification of the rebel areas, and then the occupation of the entire Bosnian eyalet.

Keywords: Herzegovina, Bosnian eyalet, uprising, Austria–Hungary, Catholics, Serbs, politics

* Овај рад је примљен 1. новембра 2022. године, а прихваћен за штампу на састанку Редакције 7. новембра 2022. године.